

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА АКТОРИ ЯК ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND ACTORS AS FACTORS INFLUENCING THE ELECTORAL PROCESS AT THE NATIONAL LEVEL

Смілевський А.Л.,

аспірант кафедри політології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У сучасному глобалізованому світі виборчий процес в будь-якій країні вже не можна розглядати виключно як цілковито внутрішню справу держави, адже на нього все більше впливають міжнародні організації й актори. Після Другої світової війни стало очевидно, що вибори в багатьох країнах мають виражений міжнародний вимір. Відтак зростаючий вплив міжнародних суб'єктів на національні виборчі процеси потребує ретельного вивчення, оскільки він має як позитивні наслідки у вигляді сприяння демократії і правам людини, так і негативні – втручання у внутрішні справи суверенних держав. Враховуючи це, метою статті є комплексний аналіз форм і методів впливу міжнародних організацій та акторів на національні вибори, а також оцінка потенційних результатів, ризиків і загроз від цього для країн. Для досягнення мети у статті поставлено такі завдання: виявити рамки міжнародного впливу на національні вибори; з'ясувати особливості прямих (спостереження, допомога, санкції) та непрямих (історична спадщина, міжнародне право, громадянське суспільство) форм такого впливу; схарактеризувати можливі невдачі та ризики надмірного чи деструктивного втручання на національні вибори ззовні.

Дослідження продемонструвало, що міжнародний вплив на національні вибори здійснюється прямими (місії спостереження, фінансова/технічна допомога, політичний тиск тощо) та непрямими (поширення виборчих систем відповідно до історичної спадщини, міжнародні правові норми, активізація громадянського суспільства) шляхами. Пряме залучення відбувається через міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО), громадські об'єднання тощо, які направляють спостерігачів, надають різнобічну підтримку або застосовують санкції. Непрямий вплив проявляється у поширенні певних виборчих моделей через історичні зв'язки, необхідність дотримання міжнародного права у сфері виборів, мобілізацію внутрішніх громадських рухів. Загалом аргументовано, що вплив міжнародних акторів на національні вибори є неоднозначним явищем. Він ніби сприяє утвердженню демократичних цінностей і прозорості виборів, але критикується як порушення суверенітету і нав'язування зовнішніх моделей. Деякі міжнародні гравці використовують методи втручання у власних інтересах та на шкоду демократії. Відповідно, необхідний баланс між демократизацією та повагою до державного суверенітету. Важливим є ретельне вивчення різних форм і наслідків міжнародного впливу для мінімізації потенційних загроз національній безпеці.

Ключові слова: вибори, національні вибори, міжнародний вплив, міжнародні актори, міжнародні організації.

In the modern globalized world, the electoral process in any country can no longer be viewed solely as an entirely internal affair of the state, as international organizations and actors are increasingly influencing it. After World War II, it became evident that elections in many countries have a pronounced international dimension. Thus, the growing influence of international actors on national electoral processes requires careful study, as it has both positive consequences in promoting democracy and human rights and negative ones, in particular, interference in the internal affairs of sovereign states. With this in mind, the aim of the article is a comprehensive analysis of the forms and methods of influence of international organizations and actors on national elections, as well as an assessment of the potential results, risks, and threats to countries from this. To achieve this goal, the article sets the following objectives: to identify the framework of international influence on national elections; to clarify the features of direct (observation, assistance, sanctions) and indirect (historical legacy, international law, civil society) forms of such influence; to characterize possible failures and risks of excessive or destructive external interference in national elections.

The study demonstrates that international influence on national elections occurs through direct (observation missions, financial/technical assistance, political pressure, etc.) and indirect (spread of electoral systems following historical legacy, international legal norms, activation of civil society) means. Direct involvement occurs through the international organizations (UN, OSCE, EU, NATO), civil society groups, etc., which send observers, provide comprehensive support, or apply sanctions. Indirect influence manifests in the spread of specific electoral models through historical ties, the need to comply with international law in elections, and the mobilization of domestic civil society movements. Overall, it is argued that the influence of international actors on national elections needs to be clarified. It ostensibly contributes to the affirmation of democratic values and transparency of elections but is criticized as a violation of sovereignty and the imposition of external models. Some international players use interference methods in their interests and to the detriment of democracy. Accordingly, a balance is needed between democratization and respect for state sovereignty. Careful study of various forms and consequences of international influence is essential to minimize potential threats to national security.

Key words: election, national election, international influence, international actors, international organizations.

Постановка проблеми. Здатність громадян обирати осіб та посадовців, які керуватимуть тією чи іншою державою, вважається однією із фундаментальних демократичних свобод, закріплених як

на національному законодавчому рівні, так і в міжнародних правових актах. Проте в сучасному глобалізованому світі виборчий процес у будь-якій демократичній (і не лише демократичній) країні

вже не можна розглядати виключно як внутрішню справу цієї держави, на яку не впливають ті чи інші міжнародні організації, актори та чинники. Так, після завершення Другої світової війни стало очевидним, що вибори в багатьох країнах мають виражений міжнародний вимір, хоча цей факт і досі недооцінюється та не завжди належним чином висвітлюється й усесторонньо аналізується. Тим не менше, деякі дослідники все-таки наголошують, що міжнародні чинники, організації та актори впливають не лише на загальні параметри розвитку держави, але й на різні ключові аспекти організації та проведення виборів у тих або інших країнах. Відповідно, у нашому оглядовому дослідженні актуалізується потреба детального розгляду особливостей та проявів впливу різноманітних міжнародних організацій та акторів на виборчі процеси на національному рівні.

Потрібно зазначити, що міжнародний вплив на вибори може здійснюватися доволі різними шляхами й мати різні форми. Це може бути пряме спостереження за перебігом виборчої кампанії і голосуванням міжнародними моніторинговими місіями, фінансова чи технічна допомога в організації виборів, тиск на владу тієї чи іншої країни із метою забезпечення дотримання демократичних стандартів та процедур тощо. Окремі міжнародні актори можуть також намагатися лобювати інтереси певних політичних сил або кандидатів усередині країни. Відповідно, в цілому феномен зростаючого міжнародного впливу на національні виборчі процеси є складним та неоднозначним явищем, яке потребує належної уваги та розгляду. З одного боку, такий вплив може сприяти утвердженню демократичних цінностей і забезпеченню справедливості та прозорості виборів. Але, з іншого боку, він може розглядатися як втручання у внутрішні справи суверенної держави. Тож дослідження різних аспектів цього явища є важливим й актуальним передусім для формування збалансованого бачення ролі міжнародного чинника у національних електоральних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Треба відзначити, що проблема впливу міжнародних акторів й організацій на національні вибори та виборчі процеси є досить актуальною і важливою темою для наукових досліджень у сфері політичних наук, міжнародних відносин та правознавства, причому як уже класичних, так і сучасних. Це можемо бачити, для прикладу, завдячуючи зверненню до праць таких вчених, як Г. Гайслер [7], М. Голдер [8], Й. Елкліт [4], М. Зак [28], Т. Карозерс [1; 2], Дж. Келлі [14–17], С. Мозафар [22], Т. Райт [27], Б. Сіммонс [26], С. Хайд [11], С. Холмс [9], В. Чанд [3] та чимало інших, в тому числі українських, авторів. Окрім того, є багато публікацій, підготовлених представниками

самих міжнародних організацій, які долучені і тим чи іншим чином впливають на національні вибори. Розвиненість цієї проблеми засвідчується тим фактом, що різні дослідники аналізують доволі різні аспекти міжнародного впливу на вибори, зокрема: правовий (аналіз національних і міжнародних правових актів/норм, що регулюють питання виборів і можливості втручання зовнішніх сил, а також розглядають, які форми впливу є допустимими, а які ні); політичний (виявлення та дослідження мотивів й інтересів міжнародних акторів (держав, організацій, рухів) у намаганнях вплинути на виборчі процеси в тих чи інших країнах, а також вивчення способів тиску і втручання); технологічний (аналіз сучасних технологій, які можуть використовуватися для втручання у виборчі процеси, зокрема кібератак, дезінформації в інтернеті та ЗМІ тощо); безпековий (оцінка ризиків і загроз для національної безпеки держави, які можуть виникнути внаслідок неналежного зовнішнього/ міжнародного впливу на національні вибори); порівняльний (дослідження конкретних прикладів втручання з боку різних акторів та в різних країнах для виявлення спільних й відмінних ознак та певних трендів тощо). У підсумку бачимо, що заявлена проблематика є доволі дослідженою, але вона чи її належний і цілісний дизайн й досі потребують структурування чи навіть міждисциплінарного підходу, а також використання різноманітних методів – від аналізу документів до емпіричних соціологічних і політологічних досліджень та фактів. Це дасть змогу комплексно оцінити масштаби і наслідки впливу міжнародних акторів й організацій на національні вибори в цілому та в окремих випадках.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Враховуючи все це, ціллю наукової статті є комплексний розгляд й аналіз форм і методів впливу різних міжнародних акторів й організацій на національні виборчі процеси, а також оцінка їхніх наслідків і можливих ризиків для національного політичного розвитку та безпеки. Для досягнення цієї мети в дослідженні запропоновано розв'язати такі завдання: виявити загальні рамки ролі/впливу міжнародних акторів й організацій у національних виборах; з'ясувати параметри й особливості прямого і непрямого впливу міжнародних акторів та організацій на національний виборчий процес; схарактеризувати загальні невдачі і ризики розмаїтого впливу міжнародних акторів та організацій на національні вибори тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже зазначено вище, феномен й заходи міжнародного впливу на національні електоральні процеси є надзвичайно актуальною та широко дискутованою темою в сучасних наукових колах. І це зовсім не дивно, адже глобалізація економіки, політики

і комунікацій в різний час створила і продовжує створювати безпрецедентні умови взаємозалежності між державами, за яких події в одній країні можуть мати серйозні наслідки для розстановки політичних сил (як електоральних, так і неелекторальних) в інших країнах та загалом у світі.

Проте вплив міжнародних чинників на національні вибори виходить далеко за рамки такої загальноновизнаної взаємопов'язаності. Причина у тому, що вже впродовж останніх десятиліть спостерігається дуже активне і системне втручання міжнародного співтовариства, представленого різноманітними акторами й організаціями з розвитку, міжурядовими і неурядовими структурами, у виборчі процеси в багатьох державах світу. Причому таке втручання може відбуватися у вкрай різних формах та мати як позитивний, так і негативний характер залежно від конкретних обставин, методів і мотивів залучених акторів. Наприклад, ще у 2010 році уряд Сполученого Королівства оприлюднив власні інструкції стосовно надання допомоги у проведенні виборів на міжнародному рівні, визначивши певні стандарти і підходи в цій сфері [5]. Водночас низка інших впливових міжнародних гравців теж активно залучена до моніторингу та підтримки виборчих процесів у різних країнах і регіонах світу. При цьому, історія залучення міжнародних акторів до національних виборчих кампаній все-ж має доволі тривалі і суперечливі традиції, сягаючи корінням принаймні середини XIX століття. Так, відомо, що Паризький договір 1858 року заснував Європейську комісію для спостереження за виборами у Молдавському князівстві і Валахії [16]. На початку ж XX століття Сполучені Штати Америки активно долучалися до виборчих процесів у країнах Центральної Америки й Карибського басейну, часто керуючись власними геополітичними інтересами, а не інтересами країн-об'єктів впливу [27]. Як наслідок цього, вже після Другої світової війни та Ялтинської декларації 1954 року, на якій наголошувалося на потребі проведення вільних виборів, західні держави, передусім найвпливовіші з них, розпочали системну роботу з просування виборчих процедур у низці країн по всьому світу. Зокрема, вони всяко намагалися сприяти встановленню лояльних до себе режимів та урядів, зокрема у Федеративній Республіці Німеччина, Греції, Італії й інших державах світу. Часто такі дії були пов'язані з ідеологічним протистоянням часів «холодної війни» і прагненням не допустити розповсюдження комуністичних впливів у світі [28].

Масштабне залучення міжнародних акторів до електоральних процесів у різних країнах світу спричинило жваві наукові дискусії і дебати щодо доцільності й наслідків такого втручання. Частина дослідників попереджала про так звану «оманливість електоралізму» [13, с. 34] і високі ризики нестабільності, внутрішніх конфліктів чи навіть повномасштабних військових протистоянь внаслідок поспіш-

ної лібералізації та демократизації під зовнішнім тиском [20]. Вони застерігали, що нав'язування західних моделей виборчої демократії країнам із іншими культурними традиціями та історичним досвідом може призвести до деструктивних наслідків. Натомість інші науковці наголошували на гуманітарній місії просування демократичних цінностей та прав людини, стверджуючи, що бездіяльність міжнародної спільноти у цьому напрямку може призвести до збереження авторитарних та диктаторських режимів, значно гірших за ілліберальні демократії [2]. На їхню думку, вибори за участі міжнародних спостерігачів та за підтримки впливових міжнародних організацій мали чи мають бути важливим кроком на шляху демократичних перетворень.

Однак незважаючи на численні та подекуди діаметрально протилежні позиції, дослідження питання залучення й впливу міжнародних організацій та акторів на якість національних виборчих процесів все ще перебуває на відносно ранній стадії свого розвитку. Особливо бракує ґрунтовних емпіричних даних і цілком всеохопних порівняльних студій, які би допомогли всебічно з'ясувати наслідки та ефективність різних форм міжнародної присутності під час виборів у різних країнах світу. А це є дуже важливо як з практичної точки зору та визначення оптимальних підходів до залучення міжнародних спостерігачів, фінансової і технічної підтримки, так і для поглибленого розуміння теоретичних аспектів міжнародного виміру ходу й процесів демократизації [16]. Саме тому у нашому оглядовому дослідженні, спираючись на доробок провідних фахівців у цій галузі [3; 16], ми спробуємо систематизовано і ґрунтовно розглянути різні способи, механізми та наслідки залучення міжнародних акторів й організацій до національних виборчих кампаній і процесів. Особлива увага при цьому буде приділена аналізу впливу такого залучення на ключові параметри якості виборчих процесів, зокрема чесність, інклюзивність, прозорість, легітимність результатів тощо. Адже, як свідчать емпіричні дані, міжнародна присутність може мати як позитивний ефект забезпечення демократичних стандартів, так і негативні наслідки у вигляді втручання міжнародних акторів у внутрішні справи держави, підтримки окремих політичних сил або навіть прямої фальсифікації волевиявлення громадян.

Роль міжнародних акторів та організацій у національних виборчих процесах стала надзвичайно помітним явищем у сучасній політичній практиці та теорії за останні декілька десятиліть. Адже саме в цей час сформувалося усталене бачення міжнародних спостережень і впливу на вибори як невід'ємного елементу процесів «зовнішньої» демократизації в різних кутках світу. Це пов'язано з зростаючим визнанням вільних, змагальних, справедливих та чесних виборів

як своєрідного фундаментального права людини і ключової складової демократичного врядування теоретично в будь-якій країні [3; 6]. Відповідно, міжнародні актори й організації, залучені до моніторингу і безпосередньої підтримки виборчих кампаній, почали відігравати важливу роль у забезпеченні легітимності виборчого процесу, наданні технічної допомоги, посередництві між різними політичними силами, що беруть участь у національних виборах, а також у розбудові демократичних інститутів на національному рівні. Їхня присутність додатково сприяє дотриманню міжнародних стандартів прозорості, чесності й інклюзивності виборів [21].

Поступове ж зростання міжнародного впливу на національні вибори можна пояснити тим фактом, що в певний історичний період у світі значно посилилася підтримка ідей демократії і почалися реальні процеси переходу до демократичних моделей управління в багатьох країнах світу [10]. Саме у зв'язку із цим чимало теоретиків і практиків врешті дійшли висновку, що для успішного розвитку нових демократичних держав буде корисною допомога та певний тиск з боку усталених і консолідованих демократій, зокрема в питаннях проведення національних виборів відповідно до загальноновизнаних демократичних стандартів [3].

Від цього часу міжнародний вплив на національні виборчі процеси суттєво урізноманітнися й сьогодні доцільно говорити про нього як такий, що за потреби може здійснюватися різними шляхами і мати різні форми. Найбільш поширеними з-поміж них є такі: а) міжнародне спостереження за підготовкою та проведенням виборів, яке передбачає направлення до країни місій спостерігачів від впливових міжнародних організацій, які стежать за дотриманням демократичних процедур і надають відповідні висновки щодо легітимності виборів; б) технічна і фінансова допомога у проведенні виборів, в тому числі навчання членів виборчих комісій, матеріально-технічне забезпечення голосування, підтримка громадянської освіти тощо; в) політичний тиск та санкції проти влади тієї чи іншої країни в разі грубих порушень виборчих стандартів, що може включати заклики до перегляду результатів, невизнання їх легітимності, введення економічних чи дипломатичних обмежень; г) сприяння розбудові демократичних інститутів і процесів, зокрема незалежних ЗМІ, громадянського суспільства, судової системи, що забезпечують прозорість і чесність виборчого процесу тощо. Відповідно, процес пішов таким чином, що поточно феномен міжнародного втручання у вибори в його різноманітних формах часто і схвалюється, і критикується, зокрема як порушення принципу невтручання у внутрішні справи суверенних держав. Проте прихильники такого втручання все ж наголошують на пріоритеті уні-

версальних демократичних цінностей та прав людини. А тому дискусії щодо рамок і форм міжнародного впливу на національні вибори й досі лишаються відкритими та гострими.

На цьому тлі дослідники пропонують й інші варіанти структурування такого впливу, адже зазначають, що міжнародні актори й організації можуть впливати на національні виборчі процеси в різних країнах як в прямих, так і в непрямих формах, а також як позитивно, так і негативно [16]. Непрямий вплив міжнародного чинника на вибори в окремих державах дуже часто пов'язаний з історичною колоніальною (чи подібною) спадщиною та тенденціями наслідування успішних моделей і практик в інших країнах, зокрема в контексті головно типів виборчих систем. Зокрема, як зазначає дослідник Дж. Келлі, поширення певних типів виборчих систем у різних країнах і регіонах світу багато в чому пояснюється впливом колишніх метрополій на свої колонії [8; 19]. Так, в Африці й Азії виборчі інститути були значною мірою нав'язані колоніальними володарями і відтак відповідали їхнім стандартам та підходам. Натомість в Латинській Америці і Європі відбувалося відносно більш добровільне запозичення та відтворення успішних виборчих практик інших держав [22].

Крім того, непрямий вплив на національні вибори чинить міжнародна правова система, яка визначає виборчі права, норми і стандарти. Починаючи з 1948 року, коли Загальна декларація прав людини закріпила право громадян обирати свій уряд (владу) як одне з основоположних, розвинулася ціла мережа міжнародних документів, що деталізують це право і пов'язують його з іншими фундаментальними правами людини. Надалі ці принципи розвинулися та знайшли своє відображення у низці регіональних договорів і декларацій, які все більше визначають національні вибори як гарантоване міжнародне право та легітимізують міжнародне забезпечення цього права [14; 16; 25]. Важливо, що міжнародне виборче право може і безпосередньо впливати на національні вибори, якщо міжнародні судові інстанції виносять певне рішення на підставі інструментів, до яких приєдналася певна держава. При цьому, більшість країн світу взяли на себе широкий спектр міжнародних виборчих норм і зобов'язань через численні регіональні й глобальні правові акти та інструменти [23]. Врешті-решт, непрямий вплив міжнародного чинника на національні вибори також проявляється через мобілізацію національних політичних сил навколо питань дотримання міжнародних виборчих прав і стандартів. Внутрішні актори можуть активно використовувати ці права для тиску на владу, легітимізації своїх вимог та залучення міжнародної уваги й підтримки [16; 26].

Загалом же непрямі форми міжнародного впливу на національні вибори є доволі різнома-

нітними і можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки в тих чи інших випадках. Вони відіграють важливу роль у поширенні демократичних цінностей і практик, але водночас часто критикуються як втручання у внутрішні справи держав та нав'язування «чужих» моделей. Слід також зазначити, що непрямий вплив міжнародних акторів та організацій зовсім не завжди є чітко окресленим і усвідомлюваним на національному рівні. Він може діяти опосередковано – через складні механізми історичної спадщини, правових норм та взаємодії політичних сил всередині країни і на міжнародній арені. Тож вивчення різноманітних проявів і наслідків непрямого міжнародного впливу на національні вибори є важливим як для поглиблення розуміння цього феномена, так і для формування певної виваженої політики щодо забезпечення балансу між демократичними стандартами і принципом державного суверенітету. Адже надмірна відкритість до зовнішніх впливів може зашкодити національним інтересам, але ізоляція від міжнародних демократичних процесів здатна загальмувати розвиток суспільства та поставити його на узбіччя глобальних тенденцій.

Своєю чергою, явище безпосереднього або прямого залучення міжнародних акторів та організацій до національних виборчих процесів також набуло широкого розповсюдження і стало однією з визначальних тенденцій у світовій політиці останніх десятиліть. Причому воно також є наслідком посилення глобалізаційних процесів, зростання взаємозалежності між державами і поширення ліберально-демократичних цінностей на тлі завершення «холодної війни».

Провідну роль у безпосередньому/прямому моніторингу і сприянні належному проведенню національних виборів відіграють чимало впливових міжнародних та регіональних організацій з нагляду та просування прийнятих стандартів у сфері виборів [16]. Передусім це стосується таких структур, як Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Рада Європи, Європейський Союз та НАТО. Вони створили спеціалізовані агентства та місії для незалежного спостереження за дотриманням демократичних стандартів у різних державах, надають правову та консультативну допомогу, активно сприяють запровадженню відповідних виборчих інститутів та процедур [9; 16]. Зокрема, ОБСЄ та Рада Європи мали (і досі мають) дуже помітний вплив на формування виборчих законодавств у країнах Центральної та Східної Європи у зв'язку з їхніми прагненнями вступити до ЄС і НАТО після відновлення/здобуття незалежності й колапсу комуністичних режимів [16; 17, с. 208]. Окрім того, в рамках системи ООН діє низка програм та фондів, покликаних надавати технічну, матеріальну і фінансову допомогу в організації й проведенні виборів на запити урядів відповідних держав.

Помітну роль у цій сфері відіграють також провідні неурядові міжнародні організації, які спеціалізуються на моніторингу виборчих процесів та просуванні демократичних стандартів. Найбільш відомими з них є Національний демократичний інститут (США), Міжнародний республіканський інститут (США) і Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (Стокгольм). Вони часто залучаються до підготовки і навчання членів виборчих комісій, спостереження за голосуванням, висвітлення порушень, надання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства тощо. Значну активність у сфері виборів виявляють також спеціалізовані агентства окремих впливових держав, для прикладу, USAID зі США. Вони безпосередньо працюють у різних країнах світу, надаючи допомогу в реформуванні виборчих систем, удосконаленні правової бази, механізмів вирішення спорів, навчанні учасників виборчого процесу й мобілізації виборців. Окремі фінансові інституції і міжнародні донори теж нерідко долучаються до національних виборів, виділяючи значні ресурси на підтримку демократичних перетворень. При цьому, форми їхнього впливу є доволі різноманітними – від фінансової і технічної допомоги до політичного тиску чи навіть санкцій у разі грубих порушень виборчих стандартів і фальсифікацій [4; 16].

Відповідно, діяльність міжнародних організацій і акторів у сфері національних виборів відзначається значним функціональним різноманіттям, адже їхні зусилля можуть бути спрямовані на досягнення доволі різних цілей. Частина цих ініціатив покликана допомогти подолати нестачу досвіду та інституційних можливостей в організації демократичних виборчих процесів, що є особливо актуальним саме для держав на стадії демократичного транзиту. Інші проекти націлені на активізацію політичної участі громадян, підвищення їхньої обізнаності і залученості до виборчих кампаній. Окрема увага приділяється мінімізації ризиків фальсифікацій, порушень і зловживань під час підготовки й проведення голосування. Чимало міжнародних зусиль також мають на меті трансформувати сприйняття національними політичними елітами та громадськістю різних аспектів виборчого процесу, зокрема шляхом освітніх програм, конференцій, публікацій і поширення кращих світових практик у цій сфері [16].

Водночас найпомітнішою формою прямого міжнародного впливу на національні вибори є діяльність спостережних місій, які відстежують перебіг виборчої кампанії, процедури голосування і підрахунку голосів. Річ у тому, що наявність авторитетних міжнародних спостерігачів суттєво підвищує ризики для потенційних фальсифікаторів, оскільки зловживання стають більш вірогідними для розкриття на світовому рівні. Окрім того, міжнародні місії значно полегшують процес оскарження

сумнівних результатів виборів опозиційними силами, а також сприяють зміцненню довіри громадськості до легітимності волевиявлення [11; 16; 17]. Утім, діяльність таких міжнародних місій нерідко стикається з критикою і звинуваченнями у політичній упередженості та необ'єктивності. Зокрема, деякі уряди відмовляються допускати іноземних спостерігачів, розцінюючи їхню присутність як втручання у внутрішні справи країни. Між тим, саме незалежні місії міжнародних організацій зазвичай користуються найбільшою довірою й авторитетом у суспільстві, бо асоціюються з дотриманням демократичних принципів і норм [17, с. 211].

Загалом очевидно, що різні форми безпосереднього залучення міжнародних акторів мають на меті сприяти демократизації суспільств, утвердженню прав людини та верховенства права. Проте застосовувані методи та засоби інколи викликають критику як такі, що суперечать принципам державного суверенітету і невтручання у внутрішні справи. До того ж, нерідко виникають побоювання щодо прихованих мотивів й упередженості окремих гравців, використання ними подвійних стандартів залежно від власних інтересів. Відповідно, пошук балансу між демократизацією і повагою до національного суверенітету залишається актуальним викликом для міжнародної спільноти.

Це особливо очевидно на тлі розуміння, що вплив міжнародних організацій і акторів на національні виборчі процеси не завжди є позитивним та ефективним. На жаль, іноді спостерігаються негативні та ризиковані наслідки такого втручання, а самі міжнародні зусилля можуть бути спотворені або ж використані в корисливих інтересах і цілях окремих гравців. Наукові дослідження й практика вже неодноразово фіксували випадки, коли певні держави, зокрема росія чи Венесуела, цілеспрямовано намагалися зіпсувати, підірвати або вплинути на перебіг виборів в інших країнах [12; 24]. Схожі дії типово зумовлені прагненням реалізувати власні геополітичні або економічні інтереси, послабити позиції опонентів на міжнародній арені. Такі «підривні» актори, що їх часто називають «чорними лицарями» [18], керуються переважно вузькокорисливими мотивами на шкоду демократичним цінностям та стандартам. Для країн, що стають об'єктами такого деструктивного втручання, наслідками є додаткові серйозні перешкоди на шляху демократичного розвитку і зміцнення інститутів [16].

У даному випадку важливо усвідомлювати, що роль «чорних лицарів», які намагаються дестабілізувати і вплинути на національні вибори в інших державах, можуть відігравати не лише авторитарні режими, а й окремі демократичні країни. Приміром, Сполучені Штати Америки і Франція неодноразово були причетні до спроб втручання

у вибори в інших країнах та регіонах світу, керуючись власними геостратегічними розрахунками [16; 18]. Менш очевидними, але теж потенційно шкідливими можуть бути негативні наслідки технічної і консультаційної допомоги міжнародних організацій окремим державам у сфері виборчого процесу. Адже надані рекомендації чи запропоновані моделі можуть виявитися некоректними або й зовсім неефективними через нехтування місцевими особливостями, традиціями та контекстом [16]. Окремим ризиком є ті випадки, коли діяльність міжнародних спостережних місій з моніторингу виборів насправді призводить до делегітимізації їхніх результатів, а іноді ж навпаки – додає легітимності процесам із серйозними порушеннями і фальсифікаціями. Причинами цього можуть бути упередженість самих спостерігачів, недостатня підготовка, обмежений доступ і навіть потрапляння під вплив зацікавлених сил й акторів [1; 7; 15].

Загалом з цього слідує, що, незважаючи на різні декларовані наміри сприяти демократизації та утвердженню прав людини, міжнародні актори та організації іноді стають інструментами реалізації вузьконаціональних інтересів окремих країн і національних акторів. Також трапляються ситуації, коли міжнародне втручання, хоча і добросовісне, проте некваліфіковане або не враховує місцевої специфіки, може становити додаткові ризики та перешкоди для справжньої демократизації суспільств. Отож, поряд із безсумнівними позитивними наслідками діяльності впливових міжнародних гравців у сфері підтримки демократичних виборів, слід ретельно вивчати і потенційні ризики й невдачі такого втручання. Лише за умови критичного осмислення можливих негативних чинників можна значно підвищити ефективність міжнародної присутності під час національних виборів, забезпечивши водночас повагу до принципів державного суверенітету і національних інтересів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В цілому у статті встановлено, що наразі міжнародне співтовариство відіграє значну роль у формуванні демократичних процесів у різних країнах світу, особливо коли мова йде про національні вибори. Ця тенденція підтверджена численними дослідженнями, які вказують на те, що міжнародні актори й організації можуть здійснювати вплив на національні виборчі кампанії різними способами. З одного боку, міжнародні суб'єкти можуть безпосередньо втручатися у виборчі процеси, надаючи фінансову, технічну або інформаційну підтримку певним кандидатам або політичним силам. Такий прямий вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку демократії в цілому. Наприклад, фінансування міжнародними партнерами виборчих спостерігачів може сприяти підвищенню прозорості і легітимності процесу, тоді як спроби

зовнішніх сил маніпулювати громадською думкою через дезінформацію можуть підривати довіру до виборів. З іншого боку, непрямий вплив міжнародних акторів й організацій також може бути суттєвим. Це може включати пропагування певних демократичних цінностей та стандартів, надання експертної допомоги у сфері виборчого законодавства й адміністрування, сприяння розвитку громадянського суспільства і незалежних медіа. Такі непрямі форми впливу часто розглядаються як позитивні для зміцнення демокра-

тичних інститутів і процесів у різних країнах. Загалом важливо зазначити, що вплив міжнародних суб'єктів на національні вибори є багатограним явищем, яке потребує постійного аналізу. Необхідно розглядати різноманітні сценарії та форми такого впливу, а також його потенційні наслідки для політичного ландшафту країни. Лише глибоке розуміння цих процесів дозволить вибудувати ефективні механізми задля забезпечення суверенітету, прозорості та легітимності національних виборчих кампаній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Carothers T. The observers observed. *Journal of Democracy*. 1997. Vol. 8. P. 17–31.
2. Carothers T. The «sequencing» fallacy. *Journal of Democracy*. 2007. Vol. 18. P. 12–27.
3. Chand V. Democratization from the outside in: NGO and international efforts to promote open elections. *Third World Quarterly*. 1997. Vol. 18. No. 3. P. 543–561.
4. Elklit J. The role of international organizations during electoral crises: Ethe case of Kenya 2007–08. Paper presented at IPSA/ECPR Joint Conference: Whatever Happened to North-South? (São Paulo, Brazil, February 16–19, 2011).
5. Foreign and Commonwealth Office. How to note: On electoral assistance (Version 1.0). London: Department of International Development, 2010.
6. Franck T. The emerging right to democratic governance. *American Journal of International Law*. 1992. Vol. 86. No. 1. P. 46–91.
7. Geisler G. Fair? What has fairness got to do with it? Vagaries of election observations and democratic standards. *Journal of Modern African Studies*. 1993. Vol. 31. P. 613–637.
8. Golder M. Democratic electoral systems around the world, 1946–2000. *Electoral Studies*. 2005. Vol. 24. P. 103–121.
9. Holmes S. Can foreign aid promote the rule of law? *East European Constitutional Review*. 1999. Vol. 8. P. 68–74.
10. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.
11. Hyde S. The observer effect in international politics: Evidence from a natural experiment. *World Politics*. 2007. Vol. 60. P. 37–63.
12. Jackson N. The role of external factors in advancing non-liberal democratic forms of political rule: A case study of Russia's influence on Central Asian regimes. *Contemporary Politics*. 2010. Vol. 16. P. 101–118.
13. Karl T. Imposing consent? Electoralism versus democratization in El Salvador // Drake P., Silva E. *Elections and Democratization in Latin America*. San Diego: University of California Center for Iberian and Latin American Studies, 1986. P. 9–36.
14. Kelley J. Assessing the complex evolution of norms: The rise of international election monitoring. *International Organization*. 2008. Vol. 62. P. 221–255.
15. Kelley J. D minus elections: The politics and norms of international election observation. *International Organization*. 2009. Vol. 63. P. 765–787.
16. Kelley J. International Influences on Elections in New Multiparty States. *Annual Review of Political Science*. 2012. Vol. 15. No. 1. P. 203–220.
17. Kelley J. *Monitoring Democracy: When International Election Observation Works and Why It Often Fails*. Princeton: Princeton University Press, 2012. 338 p.
18. Levitsky S., Way L. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press, 2010. 517 p.
19. Lijphart A. Constitutional choices for new democracies. *Journal of Democracy*. 2008. Vol. 2. P. 72–84.
20. Mansfield E., Snyder J. *Electing to Fight*. Cambridge: MIT Press, 2005. 300 p.
21. McCoy J., Garber L., Pastor R. Pollwatching and peacemaking // Diamond L., Plattner M. *The Global Resurgence of Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993.
22. Mozaffar S. Patterns of electoral governance in Africa's emerging democracies. *International Political Science Review*. 2002. Vol. 23. P. 85–101.
23. O'Connell R. Realising political equality: The European Court of Human Rights and positive obligations in a democracy. *Northern Ireland Legal Quarterly*. 2010. Vol. 61. P. 263–279.
24. Petrov N., Ryabov A. Russia's role in the Orange Revolution // Åslund A., McFaul M. *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2006. P. 145–164.
25. Rich R. Bringing democracy into international law. *Journal of Democracy*. 2001. Vol. 12. P. 20–34.
26. Simmons B. *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics*. New York: Cambridge University Press, 2009. 451 p.
27. Wright T. *American Support for Free Elections Abroad*. Washington: Public Affairs Press, 1964. 184 p.
28. Zak M. Assisting elections in the Third World. *Washington Quarterly*. 1987. Vol. 10. P. 175–193.